

DVE PREISTORISKE OSTAVE IZ SEVEROISTOČNE BOSNE

Zavičajnom muzeju u Tuzli nedavno su poklonjene dve preistoriske ostave bronzanih predmeta. Obzirom na njihov značaj u arheologiji radi proučavanja bronzanog doba, odnosno starijeg Halštatskog razdoblja, zaslužuju da budu publikovane.

I. OSTAVA BOLJANIĆ

Ova ostava kao i većina do sada nađenih, otkrivena je slučajno. Predmeti su sačuvani i poklonjeni Tuzlanskom muzeju, zahvaljujući Asimu Dževdetbegoviću, predsedniku NOO Gračanica, koji je dao i neke podatke o mestu nalaza.

Ostava je nađena jula meseca 1957 godine u selu Boljanic opština Gračanica, srez Tuzla. Mesto leži kod Lipik šume ukraj puta, pored Suljaginog potoka. Praveći jarak za odvođenje vode, našao je Dragić Pero ostavu. Ona je bila smeštena u jednu zemljanu posudu, koja je ležala na 30—40 cm dubine. Prilikom vađenja, posuda se

raspala, tako da su nam od nje sačuvani izvesni komadi, od kojih se ni sigurna grafička rekonstrukcija ne može dati. Od svega toga mogu nam koristiti dve drške jezičastog oblika. Keramika je debljih zidova sive boje sa primesom peska. Obzirom na debljinu zidova, iznenađuje lakoća keramike.

Ostava iz Boljanića sastoji se od predmeta inventarisanih u Z. m. u Tuzli od broja 396—500.

Mač od bronzе sa drškom i jednim delom sečiva (veći deo sečiva nedostaje). Drška mača je uzana i ojačana sa obe strane rubovima. Krajevi drške povijaju se u stranu. Od drške prema sečivu mač se proširuje, a zatim nanovo polukružno sužava u pravo sečivo. Na proširenom delu su po dve rupice sa strane, kao i jedna na samoj dršci za prikivanje. Slabo naglašeno rebro po sredini sečiva uokviruje po jedna urezana linija (sl. 1).

Bodež od bronzе sa drškom trougaonog oblika i sa tri rupice za prikivanje. Sečivo je u gornjoj polovini usko, zatim se naglo širi, a prema kraju sužava i završava šiljkom. Sredina sečiva je naglašena jednim rebrom (sl. 2).

Bodež od bronzе prelomljen po sredini sečiva. Drška je sa strane plastično ojačana. Na dršci su tri rupice za prikivanje. Prelaz iz drške u sečivo nije naglašeno, već ide istom širinom i na kraju se sužava u šiljak koji je oštećen. Dužina bodeža je 22 cm (sl. 3).

Bodež od bronzе istog oblika kao i predhodni. Sečivo je prelomljeno na dva dela. Prelaz iz drške u sečivo malo je naglašeno polukružnim zarezima. Dužina bodeža je 20,5cm (sl. 4).

Bodež od bronzе sa dve cele i jednom oštećenom rupicom na dršci i sečivom koje se jako sužava pri kraju u šiljak. Dužina bodeža je 15,5 cm (sl. 5).

Bodež od bronzе iskrivljen i prelomljen po sredini sečiva. Na dršci su tri rupice za prikivanje. U jednoj rupici očuvan je klin (ekser). Prelaz iz drške u sečivo naglašeno je polukružnim zavojima. Sredina sečiva naglašena je rebrom koje ide od drške do kraja bodeža. Dužina je 22,5 cm (sl. 6).

U ovoj ostavi znatan deo oruđa predstavljaju šuplje sekire. Po opštem izgledu možemo ih svrstati u nekoliko tipova i varijanti.

Bronzana sekira (kelt) sa prstenasto ojačanim obodom, ukrašena sa tri paralelno-horizontalne linije. Ispod oboda su četiri plastične linije, koje se na sredini sastaju i čine »V« ornament. Sa strane su rupice za pričvršćivanje. Dužina sekire je 16 cm (sl. 7).

Bronzana sekira (kelt) sa prstenasto ojačanim obodom bez ornamenta. Ispod oboda su 4 linije koje čine »V« ornament. Sa strane su rupice za pričvršćivanje. Dužina sekire je 14 cm (sl. 8).

Bronzana sekira (kelt) sa prstenasto ojačanim obodom. Ispod oboda je jedna horizontalna linija. Ukrašena je »V« ornamentom. U sredini »V« ornamenta je malo plastično dugme. Sa obe strane su rupice za prikivanje. Nedostaje polovina sekire sa oštricom (sl. 9).

Bronzana sekira (kelt) sa ušicom za vezivanje i dvema rupicama za prikivanje. Obod je ojačan sa tri horizontalne linije, a ispod njih četiri uglasta rebra, koja zajedno sa horizontalnom zatvaraju

niz trouglova (»V« ornament). Sečivo je jednim delom oštećeno (sl. 10).

Bronzana sekira (kelt) sa razvraćenim i ojačanim obodom ispod koga su tri uglasta rebra koja sa obodom zatvaraju trouglove (»V« ornament). Oštećena je (sl. 11).

Bronzana sekira sa dva plastična rebra koja ojačavaju obod. Ispod oboda je ornament od tri plastična kruga, u čijoj je sredini po jedno plastično dugme. Sekira je jako uzana u gornjem delu, dok se prema sečivu širi. Dužina 12,5 cm (sl. 12).

Bronzana sekira sa ojačanim obodom ispod koga su dve plastično-horizontalne linije. Sekira se od usadnika prema sečivu naglo širi u obliku lepeze. To je tzv. lepezasta sekira. Dužina sekire 16 cm, širina sečiva 11 cm (sl. 13).

Sekira od bronzne sa proširenim obodom i tri horizontalna plastična rebra. Sa obe strane su rupice za prikivanje (sl. 14).

Sekira od bronzne sa dva horizontalna plastična rebra ispod proširenog oboda. Sa strane su rupice. Od usadnika prema sečivu malo iskače sa strane (možda greška u livenju). (sl. 15).

Bronzana sekira sa jako odebljanim obodom ispod koga je ornament plastičnog trougla. Sa strane ide po jedno plastično rebro duž cele sekire. Ne završava se sečivom, već ravno. Sa strane su rupice za prikivanje (sl. 16).

Bronzana sekira sa zadebljanim obodom ispod koga je ornament u vidu plastičnog trougla. Pri sečivu je zaravnjena. Sa unutrašnje strane je šuplja do dna. Sa strane su rupice (sl. 17).

Dleto od bronzne sa ojačanim obodom i dvema rupicama sa strane. Prema sredini se sužava, a zatim širi do kraja. Donji deo je izdubljen. Dužina 13,5 cm (sl. 18).

Masivni bronzani klin koji se na gornjem kraju kupasto završava, dok se prema donjem kraju sužava i gotovo prelazi u sečivo. Na sredini su rupice (sl. 19).

Masivni bronzani klin kao i predhodni, samo manjih dimenzija (sl. 20).

Nož od bronzne sa oštećenim sečivom i slomljenom drškom u dva dela. Drška je ravna sa ojačanim stranama i dvema rupicama za prikivanje. Dužina 11 sm. (sl. 21).

Srp od bronzne jako fragmentovan. Nedostaje drška i vrh sečiva. Na prelazu iz drške u luk srpa izliven je kraći četvrtasti produžetak. Sa spoljne strane ojačan je rebrom, a unutrašnje, koje ide do drške, povija se i spaja sa spoljnim (sl. 22).

Testera od bronzne sa ravnomerno nazubljenom jednom stranom. Gornja strana testere završava se polukružno, na kome je rupica, dok je donja ravna i oštećena (sl. 23).

Dva fragmenta tankog bronzanog lima ukrašena tehnikom iskucavanja u obliku paralelnih i kružnih linija (sl. 24a, b).

Fragment ukrasne ploče od bronzne ornamentisane sa tri sistema koncentričnih urezanih linija sa spoljne strane. Unutrašnji deo je ukrašen kružićima (sl. 25).

Fragmenat bronzanog lima od ukrasne ploče, ornamentisan urezanim koncentričnim krugovima (sl. 26).

Karika od bronzе ispupčena po sredini sa obe strane (sl. 27). Prečnik 5,5 sm.

Kolutići od bronzе trougaonog preseka (sl. 28).

Ukrasna ploča od bronzе kružnog oblika sa petljom na sredini, ukrašena sa tri sistema koncentričnih urezanih linija. Ploča je dosta oštećena (sl. 29).

Dugme od bronzе kružnog oblika sa petljom na sredini, ukrašeno jednom urezanim koncentričnom linijom. Oštećeno je (sl. 30).

Dugme od bronzе kao i predhodno sa malom petljom na sredini (sl. 31).

Dugme od bronzе kružnog oblika sa petljom na sredini. Na jednom kraju je malo oštećeno (sl. 32).

Dugme od bronzе jako oštećeno sa uzanom i malom petljom na sredini (sl. 33).

Dugme od bronzе kalotnog oblika sa dve petlje na sredini. Oštećeno je sa strane (sl. 34).

Dugme od bronzе. Gornja strana je polukružnog oblika, koja se prema sredini jako sužava i zatim nanovo širi. Na sredini je petlja za pričvršćivanje (sl. 35).

Falera od bronzе konusnog oblika sa dve petlje na sredini. Sa strane je oštećena (sl. 36).

Narukvica od bronzе sa rastavljenim krajevima, okruglog oblika. Ukrašena je gusto urezanim linijama (sl. 37).

Fragmenat narukvice od bronzе od jako tanke žice, ornamentisana koso urezanim linijama (sl. 38).

Pločica od bronzе četvrtastog oblika sa dva izraštaja sa strane. Sa jedne i druge strane ploča je ukrašena plastičnim ornamentom u vidu četvorokrake zvezde. Izraštaji su polomljeni, tako da se ne zna koliki su bili (sl. 39).

Masivna alatka od bronzе sa gornjim delom kružnog oblika i krajevima koji se ne sastaju. Na donjem delu se produžava u uzanu šipku, stanjenu u vidu sečiva (sl. 40).

Alatka od bronzе na jednom kraju stanjena i proširena, a na drugom je takođe stanjena sa povijenim krajevima sa strane. Oštećena je na oba kraja (sl. 42).

Udica od bronzе na jednom kraju polukružno savijena, dok je drugi izvijen i završava se šiljkom (sl. 43).

Ukrasni okov sa nekog drvenog predmeta sa šupljim širim delom, ukrašen snopom urezanih paralelnih linija. Između njih su cik-cak linije. Pri kraju se sasvim sužava i završava u šiljak (sl. 44).

Ukrasni okov od bronzе kao i predhodni probušen na šupljem delu sa obe strane. Ukrašen je urezanim ornamentom paralelnih i kosih linija (sl. 44b).

Privezak (lanceta) od bronzе. Drška je u obliku stilizovane ljudske figure sa listolikim završetkom. Dužina je 13 sm (sl. 45).

Perla od pečene zemlje bikoničnog oblika, probušena po sredini. Sa strane su četiri bradavičasta ispupčenja (sl. 46).

Patkica od bronzne. Telo je čunastog oblika. Na glavi su oči plastično izrađene. Sredina tela i kljuna naznačena je rebrom. Na leđima je bila petlja za prikačivanje (sl. 47).

Grumen sitnih bronzanih eksera spojenih usled oksidacije. Ekseri su dužine od 6—7 mm, sa glavom loptastog oblika (sl. 48).

Inventar bronzanih predmeta ove ostave prilično je brojna i tipološki raznovrsna. Mnogi predmeti su polomljeni iz radoznalosti nalazača, dok su drugi tako nađeni in situ.

Mač sa drškom u vidu jezička (tkz. Griffzungenschwert) i sa trapezoidnom pločicom za pričvršćivanje predstavlja dosta retku pojavu u Bosni. Ovakav mač se ovde pojavljuje prvi put, a od mačeva sa mnogo užim sečivom i ne tako naglašenom pločicom za prikivanje, poznata su do sada dva primerka: jedan iz ostave Peringrad a drugi iz Zecova (Sanski Most)¹. Međutim, u slavonskim ostavama ovakav tip mača je mnogo češći i analogije koje navodim su iz ostava: Bizovac² i Otok-Privlaka³. Veliku sličnost sa našim primerkom pokazuje mač iz Ennsdorf-a, koga Pittioni datuje u stupanj ha A⁴.

Pojava bodeža tipa peskiera u ovoj ostavi čini izuzetak u BiH. Peskiera bodeže nalazimo u nekim ostavama Slavonije i to Bizovac i Otok-Privlaka⁵. Posebno se bodežima peskiera tipa bavio Perroni, uzevši među ostalim u obzir i više primeraka iz slavonskih ostava⁶. Međutim, Merhart navodi da mačevi, peskiera bodeži i peskiera fibule treba smatrati da potiču iz oblasti Dunava, odnosno severnog Balkana⁷, što bi išlo u prilog pretpostavci da vode poreklo sa naše teritorije.

Tipovi sekira koje se javljaju u našoj ostavi svojim oblikom i ornamentom, za naše područje ne pokazuju naročito nove oblike. Šuplje sekire sa »V« ornamentom poznate su sa većeg broja nalazišta u BiH⁸. Takođe su poznate i sa drugih nalazišta u našoj zemlji⁹. Keltovi iz ove ostave, sa karakterističnim ornamentom u obliku slova »V« ispod zadebljanog oboda, omogućuju datiranje nalaza u period ha A.

Kelt sa sečivom lepezastog oblika vrlo se retko javlja. Analogije sa BiH nisu nam poznate, kao ni sa drugih lokaliteta u našoj zemlji. Isti je slučaj i sa sekirom na sl. 12 sa ornamentom plastičnih krugova ispod oboda. Ornament plastičnih krugova pojavljuje se na jednom keltu i dletu iz Severne Evrope koje po Sprockhoff-u pripa-

¹ F. Fiala, Naskladani ostanci na Peringradu, Glasnik Zemaljskog muzeja (skr. G. Z. M.) (1894), T. I. 6 i sl. 8.

² F. Holste, Hortfunde Südosteuropas, T. IV, sl. 2.

³ Holste, op. cit., T. V. sl. 17.

⁴ R. Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, (1954), 470 Abb. 337, 2.

⁵ Holste, op. cit., T. 4 sl. 3, T. V sl. 17.

⁶ R. Peroni, Zur Gruppierung mitteleuropäischer Griffzungendolche der späten Bronzezeit (1956), 69 sq. naročito 72—76.

⁷ G. Merhart, Donauländische Beziehungen der früheisenzeitlichen Kulturen Mittelitaliens, Bonner Jahrbücher 147, (1942), 33.

⁸ M. Mandić, Arheološke beleške, G. Z. M., XLIII (1931), 13—14 T. XVI. sl. 3.

⁹ D. Garašanin, Narodni muzej — Beograd, Katalog metala, Praistorija I, (1954), T. XV sl. 1.

daju V periodu bronzanog doba¹⁰. No, u svakom slučaju ovde se radi o mladim tipovima nego što je naš primerak.

Sekire sa dva i tri zadebljala prstena ispod otvora mlađe su od sekira sa »V« ornamentom. Slične su nađene u Srbiji, u ostavi Brestovik¹¹.

Sekire sa ravnim završetkom umesto sečiva zastupljene su sa tri primerka. Na prvi pogled moglo bi se reći da je greška u live-nju tj. da sekira nije izlivena do kraja, čemu se jasno proitvi lepa obrada i uglačanost šavova. Sekire ovog oblika nisu, doduše, potpuno nepoznate kod nas, ali su veoma retke. Dosad je poznata samo jedna sekira sa ravnim završetkom, nađena u Donjoj Dolini¹². Međutim, više primeraka ovakvih sekira objavio je Sprockhoff pod nazivom dleta¹³.

Interesantna je pojava masivnih bronzanih klinova sa probušenim rupicama po sredini. Pitamo se, kakvu su namenu imali? Kao oruđa nisu mogli da služe, jer kroz rupice koje su probušene po sredini klina može se provući samo tanja bronzana žica ili vrpca. Provlačenjem žice ili vrpce klin nije mogao da ima dovoljnu čvrstinu, da bi služio u praktične svrhe. Možda su ovi klinovi predstavljali izlivenu sirovinu, koju je livac pripremio za prodaju. Za sada nam ne ostaje ništa drugo nego da ih označimo kao sirovinu, dok nam buduća istraživanja ne razjasne njihovu namenu.

Dleto od bronzne sa konusnim usadnikom ne predstavlja retku pojavu kod nas. Poznata su nam više primeraka iz ostava u Hrvatskoj, a najsličnije našem je dleto iz ostave Bingula Divoš¹⁴.

Srp sa kraćim produžetkom i unutrašnjim rebrom koje se produžuje u pravoj liniji do spoljnog, predstavlja tip koji pripada periodu ha A. Kao analogne primere navodim pojedine iz ostava: Zagreb, Bingula Divoš i Bizovac¹⁵.

Testera od bronzne je vrlo čest predmet bronzanih ostava. Analogije su prema objavljenom materijalu iz Hrvatske iz ostave Bingula Divoš¹⁶, a iz Srbije iz Privine Glave¹⁷.

Prilično oštećen nož iz ove ostave pripada noževima sa izvijenim sečivom, koji su karakteristični za period polja sa urnama. Sličan nož našem je sa nepoznatog nalazišta iz Srbije, datovan u periodu ha A¹⁸.

Dva fragmenta bronzanog lima u tehnici iskucavanja verovatno su pripadala nekoj posudi. Slični fragmenti nađeni su u ostavi Pocrkavlje¹⁹.

¹⁰ E. Sprockhoff, *Jungbronzezeitliche Hortfunde II*, (1956), T. 9 sl. 12 i T. 11 sl. 12.

¹¹ D. Garašanin, op. cit. T. VIII sl. 4, 5.

¹² Zemaljski muzej u Sarajevu, nepublikovano.

¹³ E. Sprockhoff, op. cit., 126, T. 11.

¹⁴ Holste, op. cit., T. XI sl. 10, 9.

¹⁵ K. Vinski — Gasparini, *Noviji arheološki nalazi s područja grada Zagreba*, Tkalčićev zbornik (1958), T. 1; Holste, op. cit., T. 10—12, T. 3—4.

¹⁶ Holste, op. cit., T. 12 sl. 24, 25.

¹⁷ D. Garašanin, op. cit. T. IX sl. 1.

¹⁸ Ibid., 58, T. XXXVII sl. 7.

¹⁹ Holste, op. cit., T. VIII sl. 27, 28.

Ukrasne ploče takođe su poznate sa više lokaliteta. Nađene su slične u slavonskim ostavama i to: Bingula Diviš i Otok-Privlaka²⁰. Slična je nađena i u ostavi Privina Glava²¹.

Bronzana dugmad sa glatkom i nešto štitastom površinom je tip nakita koji se često javlja u bronzanom dobu. Na Glasincu se pojavljuju u većem broju skoro u svim fazama bronzanog doba²². Analogije sa ostalim ostavama su Otok-Privlaka, Privina Glava i Gaj²³.

Dugme na slici 35 neuobičajenog je oblika u vidu štita, i predstavlja veoma redak primerak i specijalan tip. Kao analogan primer obliku našeg dugmeta nalazimo u ostavi Uioara de Sus²⁴ iz Erdelja, koji je izveden na nekim predmetima.

Pored ostalih predmeta, u ovoj ostavi se pojavljuju falere, bronzane karike i kolutići. Falere su čest ukras konjske opreme. Karike i kolutići, s obzirom na njihov mali prečnik, mogle su se upotrebiti kod spajanja uzdi kao Zügelring. Ovakvi kolutići nađeni su u Tešnju²⁵.

Narukvice sa rastavljenim krajevima i ornamentom urezanih linija pripadaju kasnom periodu bronzanog doba. Slične su nađene u ostavi Brestovik, datirane u period ha A—B²⁶.

Tri predmeta iz ove ostave nije mi za sada moguće tačno odrediti čemu su služila. Predmet na slici 41 po svom obliku mogao bi služiti kao oruđe sudeći po gornjem delu koji je pogodan za ruku i donjem koji se završava sečivom. Drugi predmet takođe bi mogao imati praktičnu namenu, dok za treći na sl. 39, to ne bi mogli da kažemo, s obzirom na njegov oblik. Ova pločica mogla je da služi kao ukras na kolima ili kao njihov deo²⁷.

Predmeti od bronzne u vidu ravne lopatice, udice i lopatice sa povijenim krajevima, pripadaju oruđu koje je služilo u praktične svrhe čoveku toga doba. Njihovo nam prisustvo pomaže da se upoznamo sa kakvim je oruđem čovek tada raspolagao i u koje svrhe upotrebljavao. Predmeti nisu tipični za datiranje.

Bronzani okovi sa nekog drvenog predmeta nađeni su u većem broju u ovoj ostavi. Svi primerci su skoro istih dimenzija, različito ornamentisani. Ranije se smatralo da su to igre i tako su označavane u literaturi²⁸, međutim po šupljem gornjem delu (usadniku), u mnogome se razlikuju od njih. Takvi okovi nađeni su u nekropoli Barice, kod Gračanice, koja pripada kasnom bronzanom dobu. Na jednom

²⁰ Ibid., T. X sl. 1a, T. V sl. 32, 36, 37.

²¹ D. Garašanin, op. cit. T. XIV sl. 2, 4.

²² Glasinac I, T. XXVIII. sl. 15, 18, 19, 22.

²³ Holste, op. cit., T. 5 sl. 32, 36; D. Garašanin, op. cit., T. XIII. sl. 21,

22. R. Veselinović, Bronzana ostava iz Gaja, Rad vojvođanskih muzeja (1952), T. IV.

²⁴ Holste, op. cit. T. 44 sl. 1.

²⁵ C. Truhelka, Prehistorijski nalazi u Bosni i Hercegovini, G. Z. M. (1907), 67.

²⁶ D. Garašanin, op. cit., 18—21, T. IX. sl. 8.

²⁷ Usmeno saopštenje D. Garašanin.

²⁸ Holste, op. cit., 8.

primerku očuvan je bronzani klin, provučen kroz naspramne rupice. B. Cović označava ih kao oruđa, ne ulazeći u pitanje njihovog upotrebnog ili ritualnog karaktera²⁹. Ovi okovi su poznati i sa drugih nalazišta u BiH i to iz ostave na Peringradu³⁰. Pored analogija sa Bosnom, nalazimo slične i u slavonskoj ostavi Bingula Divoš³¹.

Predmet na slici 45 koji sam naznačila kao lancetu (privezak) ili nož, nepoznate je namene. Na prvi pogled drška bi imala analogije sa drškama dvobridnih brijača, koji se javljaju u kasnom bronzanom dobu. Ali, s obzirom na donji deo našeg predmeta koji je listolikog oblika, protivi se pretpostavci da se ovde radi u brijaču. Bogato ornamentisane drške javljaju se i na noževima sa krivim sečivom, koji pripadaju periodu polja sa urnama. Međutim, takvi noževi su sa izvišenim sečivom i ne možemo ih uzeti za analogiju sa našim predmetom. Moramo odbaciti pretpostavku da naš predmet presatvlja nož ili brijač. Mislim da se ovde radi o jednoj većoj varijanti lancete ili amuleta, česte za vreme perioda ha A. Slične lancete javljaju se u ostavi Bingula Divoš³² i kao privezci u obliku lancete na fibulama tipa pozamenterije iz ostave Sviloš³³, datirane u period ha A³⁴. Prestava stilizovane ljudske figure na amuletu imala je verovatno kultno značenje, koje je bilo simbol tog vremena. Ovakvi simboli se vrlo često javljaju u periodu Urnenfelder kulture³⁵.

Patka od bronce služila je takođe kao amulet. Ptičiji protom ominjena je prestava koju srećemo još iz najstarijih perioda, tj. neolitkog doba, pa kasnije u brozano i halštatsko, samo u drugim varijantama. Prestava ptice imala je isključivo kultno značenje³⁶.

Pored analogija koje sam navela sa našom zemljom, ostava Boljanić ima analogije sa Srednjom Evropom, a naročito sa Mađarskom³⁷.

Na prvom mestu moram istaći veliku sličnost ove ostave sa ostavom Bingula Divoš (koja kod Holstea nije u celosti izneta), jer su u ovoj ostavi zastupljeni isti oblici.

Ostava Boljanić po svom stilu pripada radionicama panonskih majstora. Da poreklo pojedinih bronzanih predmeta iz bosanskih ostava, a naročito iz severne Bosne, treba tražiti u panonskom podunavlju, ukazali su pre izvesnog vremena Z. i K. Vinski. Takođe

²⁹ B. Cović, Barice — Nekropola kasnog bronzanog doba kod Gračanice, G. Z. M. (1958), 90.

³⁰ F. Fijala, op. cit., 329, T. I sl. 8.

³¹ Holste, op. cit., T. 11 sl. 17, 18.

³² Ibid., T. 11 sl. 26.

³³ S. Ercegović, Bronzana ostava iz Sviloša, Rad vojvođanskih muzeja (1955), T. I.

³⁴ Z. Vinski — K. Vinski, Prolegomena k statistici i kronologiji prethistorijskih ostava u Hrvatskoj, Opuscvla archeologica (1956), 88.

³⁵ G. Kossack, Studien zum Symbolgut der Urnenfelder — und Hallstattzeit Mitteleuropas (1954), 17 nota 2.

³⁶ G. Kossack, op. cit., za ptičiji protom vidi T. 6.

³⁷ J. Hampel, A bronzkor emléke i Magyarhonban, I (1886), T. LIV. sl. 4, T. XCVIII sl. 1, 1a, 12, 12a, T. CXVI sl. 1, 1a, (1892), II T. CXIV sl. 3a, 3b, T. LXIV sl. 12, 13. (1896), III T. CCXXXV sl. 19, T. CXXL sl. 20.

Z. i K. Vinski ne isključuju ni mogućnost lokalnih radionica na Balkanskom tlu³⁸.

Pokušamo li datirati ostavu Boljanić, moramo poći ovim redom: tip mača je oblik Reinekeova perioda ha A³⁹. Za datiranje mača u ha A sa sigurnošću možemo reći, s obzirom da je u ovoj ostavi nađen zajedno sa peskiera bodežima, a koji su izraziti tip perioda ha A⁴⁰. Sekire sa »V« ornamentom pripadaju takođe periodu ha A. Sekire bez »V« ornamenta su nešto mlađe i pripadaju ha A—B⁴¹. Bronzani predmeti, kao što su ukrasne ploče, lanceta i ptičiji protom, pokazuju mlađe tendencije, i možemo ih staviti, u period ha A—B⁴². Ostali predmeti nisu tipični za datiranje, ali samo po propratnom materijalu, kako u ostavi Boljanić, tako i u ostavi Bingula Divoš, pojavljuju se svakako u period ha A⁴³.

Hronološko mesto ostave Boljanić može se bez teškoća rešiti. Po karakterističnom maču, peskiera bodežima i sekirama sa »V« ornamentom datiramo ostavu Boljanić periodom ha A, a po mlađim tendencijama koje se u njoj javljaju možemo je datirati fazom ha A².

II. OSTAVA MONJ

Ova ostava, kao i predhodna, sačuvana je i poklonjena od Asima Dževdetbegovića, predsednika NOO Gračanica.

Ostava je nađena novembra meseca 1957 godine na brdu zvanom Monj, kod sela Doborovca koje se nalazi na putu Gračanica — Brčko.

Kopajući jame za sadnice radi pošumljavanja brda, radnici su tom prilikom našli bronzane predmete. Po njihovom pričanju, ostava je bila smeštena ispod jedne kamene ploče na dubini od 20—30 sm. Samo brdo svojom visinom dominira u tom kraju. Oblika je jajolikog sa ravnim platoima na vrhu. Severozapadna strana brda oštro se spušta prema podnožju, dok su ostale strane blage. Na brdu se prema pričanju meštana, vrlo često nalazila keramika, ali mi nažalost nismo dobili ni jedan fragmenat.

U proleće 1958 godine muzej je dobio još pet komada bronzanih predmeta sa istog lokaliteta, koja verovatno potiču i iz istog depoa. Nakon izvesnog vremena cbišla sam pomenuto nalazište ali detaljnije podatke nisam uspela da dobijem.

Objavljujem ovu ostavu od 39 bronzanih predmeta (inv. br. 361—395 i 1021—1025), kako sledi:

Bronzana šuplja sekira sa zadebljanim obodom, ispod koga se nalaze tri paralelno-horizontalne plastične linije. Ispod ovih linija su još dve, od čije je poslednje napravljen »T« ornament. Sa obe strane »T« ornamenta je po jedna izlomljena linija, koja ga uokvi-

³⁸ Z. Vinski — K. Vinski, op. cit., 73.

³⁹ R. Pittioni, op. cit., 470.

⁴⁰ Usmeno saopštenje Z. Vinskog.

⁴¹ D. Garašanin, op. cit., 18.

⁴² R. Pittioni, op. cit., 478.

⁴³ Z. Vinski — K. Vinski, op. cit., 81. Ostava Bingula Divoš dat. ha A.

ruje. Sekira sa strane ima ušicu za pričvršćivanje kao i dve rupice za prikivanje. Dužina je 13,5 sm. (sl. br. 1).

Bronzana sekira ojačana jednim prstenom, bez ornamenta. Strane su joj fasetirane. Sekira ima na jednoj strani ušicu za pričvršćivanje. Oštrica je oštećena. Dužina 12 sm. (sl. br. 2).

Kelt od bronzne sa prstenasto ojačanim obodom ispod koga su tri paralelne linije. Ispod linija je ornamentat u vidu »V« ornamenta sa produženim krajevima ka sečivu. Sa strane je ušica (sl. br. 6).

Koplje od bronzne listolikog oblika sa naglašenim rebrom po sredini. Sa strane su rupice za prikivanje (sl. br. 7).

Bronzani srp sa drškom u vidu jezička. Ojačan je sa spoljne strane jednim plastičnim rebrom, na prelazu iz drške u luk srpa izliven je kraći produžetak. Unutrašnja strana srpa takođe je ojačana rebrom, koje se povija za prvim i na kraju se sa njim spaja (sl. br. 3).

Ogrlica (torkvez) od bronzne tordirana, sa zavnutim krajevima sl. br. 8).

Ogrlica od bronzne sa fasetiranim stranama. Krajevi su oštećeni (sl. br. 9).

Narukvica od bronzne (31 kom.) okruglog preseka sa naspramnim ili ukrštenim krajevima, ukrašena snopom koso urezanih paralelnih linija (sl. br. 4).

Narukvica od bronzne krupno tordirana sa naspramnim krajevima (sl. br. 5).

Spiralna narukvica od bronzanog lima sa naglašenim rebrom po sredini. Jedan kraj narukvice zavijen je u spiralu. Sastoji se iz pet zamotaja (sl. br. 10).

Svi predmeti ove ostave su dobro očuvani, prekriveni plemenitom patinom svetlo zelenkaste boje. Glavnu pažnju ostave svakako zaslužuju srp i kelt bez ornamenta pored ostalih predmeta.

Srp iz ove ostave sa unutrašnjim rebrom koje se povija do kraja značajan je za period ha B. Za ostave kulture polja sa urnama, srpovi su veoma karakteristični i javljaju se u velikom broju. U BiH ovakav tip srpa dosta se retko javlja. Nalazimo ga u ostavi Lukavac⁴⁴, datirana periodom ha B¹⁴⁵. Mnogo češće javlja se u slavonskim ostavama. Analogije koje navodim su: Drežnik I (Pećina na Korani)⁴⁶ i Siće⁴⁷, prva je datirana u period ha B⁴⁸.

Kelt bez ornamentat sa fasetiranim stranama pripada nesumljivo ha B, dok su sekire ha A većinom sa »V« ornamentom. Analogije sa BiH nemamo. Analogije sa drugim krajevima takođe su retke, ali kao sličan oblik ovom mogu pomenuti sekiru iz ostave Drežnik I⁴⁹.

⁴⁴ B. Čović, Preistoriski depo iz Lukavca, G. Z. M. (1955), T. I sl. 8.

⁴⁵ Z. Vinski — K. Vinski, op. cit., 72.

⁴⁶ Holste, op. cit., T. 10 sl. 9.

⁴⁷ Ibid., T. 9 sl. 37.

⁴⁸ Z. Vinski — K. Vinski, op. cit., 83.

⁴⁹ Holste, op. cit., T. 10 sl. 5.

Drugi tip kelta je svakako mlađi i dosta čest u BiH. Analogije koje navodim su Tešanj, Mačkovac kod Bos. Gradiške i Lukavac⁵⁰.

Treći tip kelta sa varijantom »V« ornamenta od povijenih linija, znatno se ređe javlja. Poznat nam je samo jedan primerak sličan našem u depo-u Lukavac⁵¹. Inače, sekire ovog tipa dobro su poznate na čitavom užem području srednjeevropske Urnenfelder kulture i pripadaju, po Pittioni-u mlađoj fazi URK (ha B)⁵².

Koplje od bronce listolikog oblika ne predstavlja karakterističan tip za jednu određenu fazu bronzanog doba. Koplja koja se javljaju u periodu ha A su plamenastog oblika, dok koplje sa dugačkim sečivom što se pod uglom vezuje za nasad, javlja se u period ha B. Naše koplje pretstavljalo bi jednu prelaznu varijantu između ova dva, a vremenski bi odgovaralo periodu ha A-B. Slično koplje nađeno je u Vrbici (Srbija)⁵³ datirano u period ha B(?). Međutim, nije izuzetan slučaj da se pojavi i sa materijalom ha A perioda kao što je u ostavi Brestovik⁵⁴.

Najveći deo ove ostave sačinjavaju narukvice sa ornamentom kosih urezanih linija. Po stilu i dekoraciji, one potpuno odgovaraju narukvicama iz Tešnja kod Doboja⁵⁵. Ornamenat urezanih linija pored narukvica, javlja se i na ogrlicama i ta pojava nije retka u bronzanom dobu, naročito u kasnijim periodima. Poznata nam je jedna ostava Bergheim kod Salcburga⁵⁶ iz perioda polja sa urnama (Urnenfelderzeit) sa narukvicama koje su slične našim. Za narukvicu od tordirane žice nemamo za sada direktnih analogija. Ornament koji se javlja u vidu tordiranja veoma je čest na ogrlicama (torkvezima) koje se pojavljuju na Glasincu u fazi IIIc, koja odgovara ha B za srednju Evropu⁵⁷. Ogrlice od glatke bronzane žice uopšte su veoma retke na Glasincu i pripadaju tamo jednom znatno ranijem periodu. U tom pogledu glatke ogrlice od bronzane žice vežu se bliže za nalaze iz severno-bosanskih depoa kasnog bronzanog doba⁵⁸.

Narukvica od bronzanog lima sa spiralnim zamotajima nije retka pojava u bronzanom dobu, a naročito u kasnijim periodima⁵⁹. Ovakav oblik narukvica dosta je redak kod nas. Poznata nam je samo jedna slična našoj koja potiče sa nepoznatog nalazišta nađena kao pojedinačni nalaz⁶⁰.

Pokušamo li datirati ovu ostavu, koja nesumljivo pripada mlađoj kulturi polja sa urnama, treba na prvom mestu istaći srp i

⁵⁰ C. Truhelka, op. cit., 74, F. Fiala, Ein Depotfund aus Nordbosnien, WMBH, VI (1899), 141 T. VI., B. Čović, op. cit., T. I sl. 1.

⁵¹ B. Čović, op. cit., T. I sl. 2.

⁵² R. Pittioni, op. cit., Abb. 347, 249.

⁵³ D. Garašanin, op. cit., 60, T. XXXVII sl. 6.

⁵⁴ D. Garašanin, Studije iz metalnog doba Srbije, Starinar N. S. V—VI (1956), 343.

⁵⁵ D. Garašanin, Katalog metala, 31, T. LVII sl. 6.

⁵⁶ M. Hell, Archaeologia Austriaca I (1946), 38 sl. 1.

⁵⁷ Glasinac I, T. XXXVI sl. 3.

⁵⁸ Depoi iz Lukavca, Mačkovca i grob iz Gornje Tuzle.

⁵⁹ E. Sprockhoff, op. cit., T. 35.

⁶⁰ D. Garašanin, op. cit., 67, T. XLIII sl. 1

kelt bez ornamenta koji su izraziti tipovi ha B, a za ostale predmete možemo reći ovo: kelt sa »T« ornamentom je mlađi i pripada periodu ha A-B, ali je mnogo češći u ha B. Narukvice prema analogijama sa Tešnjom, pripadale bi ha A-B⁶¹, dok ih Pittioni stavlja u period ha B⁶². Narukvice i ogrlica od tordirane žice pripadaju takođe ha B.

Iz svega ovoga možemo reći da ostava Monj pripada ha B, a prema mlađim tendencijama koje se ovde javljaju, možemo je staviti u fazu ha B¹.

Obe ostave zakopane su u zemlju u vreme trajanja mlađe kulture polja sa urnama.

Prva ostava pripada periodu ha A odnosno fazi ha A², a druga je iz ranog perioda ha B. Kao što se vidi, one među sobom nemaju dodirnih tačaka. S obzirom na raznovrsnost prve ostave i njenih sličnosti sa ostavama Slavonije i Srema, možemo reći da pripada radionicama međurečja Save, Dunava i Drave, odnosno Karpatske kotline, a da ne pripada balkanskim radionicama. Izraziti primeri bosanskih ostava koje su došle iz Panonije su Mačkovac, Peringrad i Podzvidz, a Krehin Gradac i Veliki Mošunj po svom stilu pripadaju balkanskim radionicama. To isto možemo reći i za drugu ostavu da najverovatnije pripada panonskom bazenu⁶³.

Ostave iz ovih naših krajeva, poput ostalih ostava toga vremena, odraz su procesa previranja koji Evropu zahvata na početku i na završetku trajanja polja sa urnama.

Obe ostave, sudeći po materijalu koji je raznovrstan, pripadale su putujućim trgovcima. One pokazuju nemirno stanje toga vremena i primoravale su ljude da prilikom opasnosti skrivaju svoje blago. Bronza je u to vreme imala prvorazrednu ekonomsku vrednost.

ZWEI PRÄHISTORISCHE DEPOTS AUS NORDOSTBOSNIEN

Unlängst erhielt das Heimatsmuseum in Tuzla als Geschenk zwei prähistorische Depots an Bronzegegenständen.

I. Das Depot Boljanić

Das Depot ist im Dorfe Boljanić bei Gračanica im Bezirk Tuzla gefunden worden. Es wurde in einem Erdgefäß aufbewahrt das sich nicht erhalten hat.

Das Depot besteht aus einer grossen Anzahl verschiedener Bronzegegenstände, und zwar: 1 Schwert (Abb. 1) 5 Dolche (Abb. 2—6) 10 Hacken (Abb. 7—17) 1 Meissel und zwei Bronzekeile (Abb. 18—20) 2 Fragmente aus Bronzeblech (Abb. 25a, b) 3 Fragmente einer Schmuckplatte (Abb. 25, 26, 29), eine Kette und Ringe (Abb. 27, 28) Knöpfe (Abb. 30—36) 2 Armspangen aus Bronzedraht von rundem Querschnitt mit einem Ornament eingeschnittener Linien (Abb. 27, 38), 3 bronzene Werkzeuge unbekannter Anwendung (Abb. 39, 42), Schmuckringe (Abb. 44a, b) 1 Lanzette und ein Amulett in Entenform

⁶¹ Ibid., 31.

⁶² R. Pittioni, op. cit., 516, sl. 372.

⁶³ Za podatke dugujem D-r Z. Vinskom na čemu mu se još jednom zahvaljujem.

(Abb. 45, 47), sowie ein Klumpen kleiner Bronzenägel mit runden Köpfchen (Abb. 48). Ausser den Bronzegegenständen wurde noch eine Perle aus gebrannter Erde gefunden (Abb. 46).

Von Waffen wurden in diesem Depot hauptsächlich Dolche vom Peschiera typus gefunden, was für Bosnien und die Herzegowina eine Ausnahme ist, während sie in den Depots von Slawonien viel häufiger auftreten⁵. Das Schwert mit dem Griff in Zungenform und dem zur Befestigung dienenden trapezoiden Plättchen ist gleichfalls eine seltene Erscheinung in Bosnien. Ein solcher Schwerttyp trat in Slawonien in den Depots der späten Bronzezeit Bizovac² und Otok Privlaka³ auf, die Pittioni in die Hallstattzeit A⁷ datiert wurde⁴.

Von Werkzeugen bildeten die grösste Anzahl Hacken mit dem »V«-ornament, die in Bosnien und der Herzegowina von mehreren Fundorten bekannt sind⁸. Eine Ausnahme bildet die Hacke mit der fächerförmigen Schneide sowie die Hacke auf der Abbildung 12 mit dem Ornament aus plastischen Ringen unter dem Rand. Die Bronzekeile auf der Abbildung 19 und 20 mit dem Bohrloch in der Mitte bilden derzeit Gegenstände unbekannter Anwendung sowie auch die Gegenstände auf den Abbildungen 39, 40, 41. Die Meissel, Säge, die Fragmente aus Bronzeblech sowie die Schmuckplatte und Knöpfe entsprechen durch ihre Analogien den Depots von Slawonien und Srijem (15, 16, 19, 23). Ferner wurden die diesem Depot Bronzebeschläge von einem Holzgegenstand gefunden. Solche Beschläge sind in der Nekropole von Barice bei Gračanica, das der Spätbronzezeit angehört, sowie auch im Depot auf Peringrad vertreten 28, 30. Ausser der Analogie mit Bosnien findet man ähnliche auch in dem slawonischen Depot Bingula Divoš³¹. Die Lanzette auf der Abb. 45 mit der Darstellung der stilisierten menschlichen Figur im oberen Teile und das Amulett in Entenform haben kultische Bedeutung, wie solche Symbole sehr häufig in der Periode der Urnenfelderkulturen gefunden werden³⁵. Von der Lanzette kann gesagt werden, dass sie eine grössere, bisher unbekannt Variante jener gewöhnlichen Form darstellt, die bisher in dem Depot Bingula Divoš gefunden wurde³² sowie jener, die als Schmuck auf den Fibeln des Posamentertypus im Depot Sviloš auftritt³³.

An erster Stelle muss die grosse Ähnlichkeit dieses Depots mit dem slawonischen Depot Bingula Divoš hervorgehoben werden. Bereits Z. und K. Vinski³⁸ haben darauf hingewiesen, dass die Herkunft der einzelnen Bronzegegenstände aus den bosnischen Depots, und insbesondere aus jenen von Nordbosnien, im pannonischen Donaauraum gesucht werden muss. Das Depot Boljanić stammt auf Grund seines Stils aus den Werkstätten der pannonischen Meister.

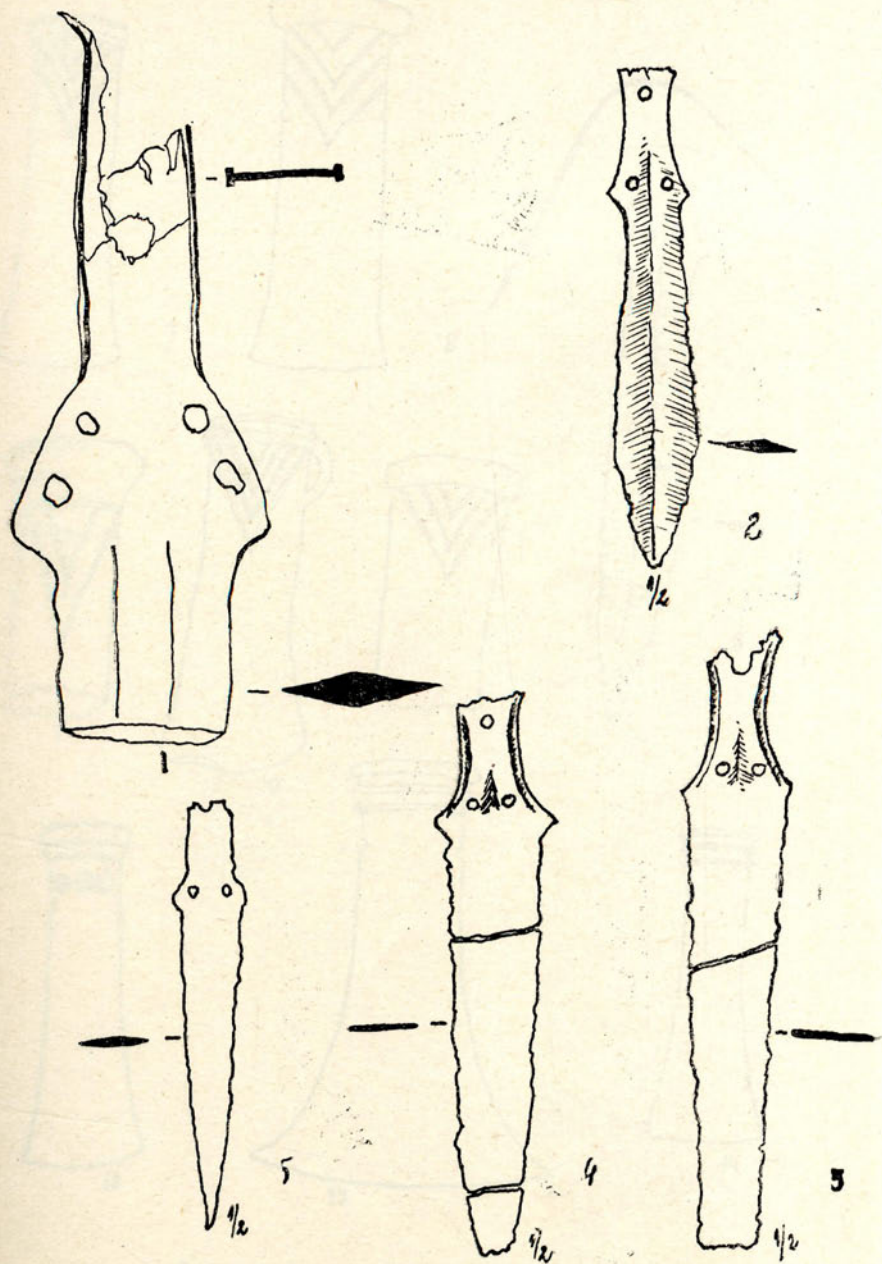
Auf Grund des charakteristischen Schwertes, der Peschieradolche und den Hacken mit dem »V«-ornament wurde das Depot in die Hallstattzeit A datiert und auf Grund der jüngeren Tendenzen, die in demselben auftreten, kann es der Phase Hallstatt A₂ zugezählt werden.

II. Das Depot Monj.

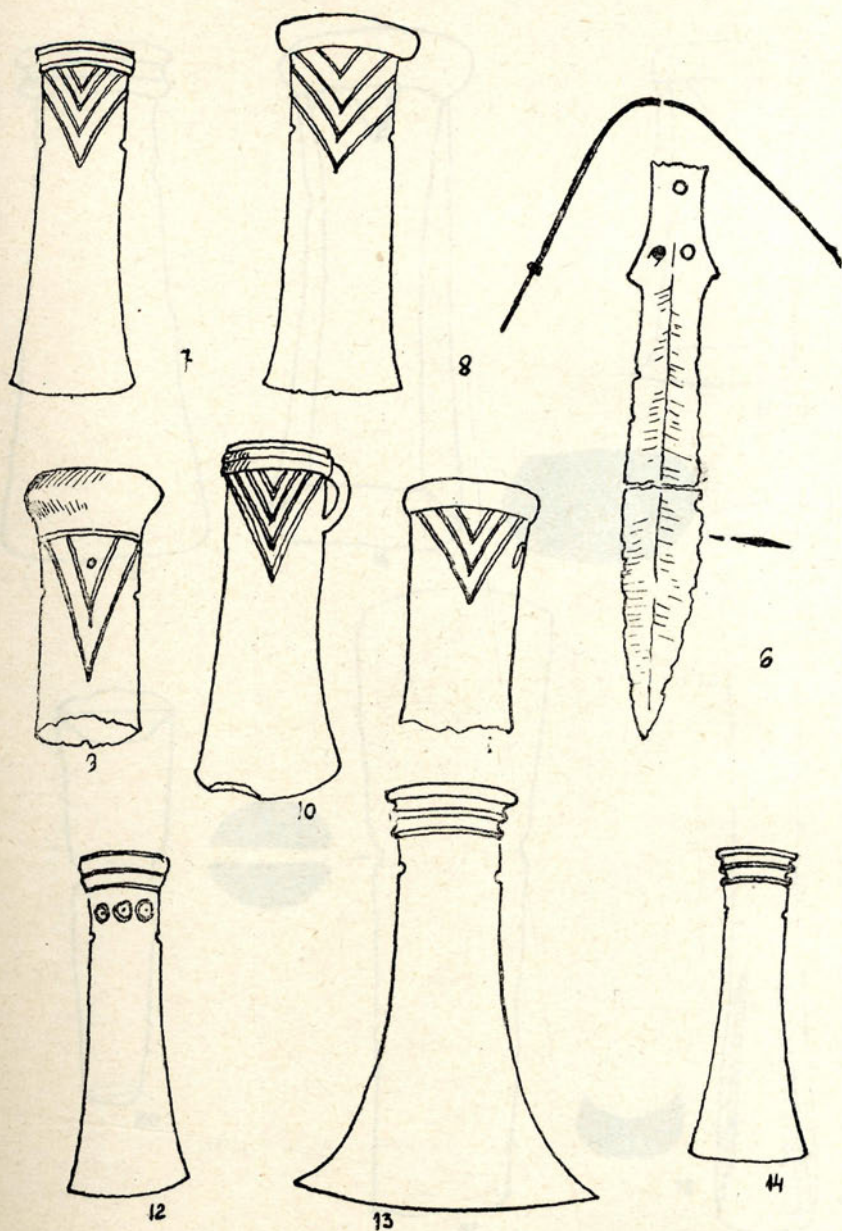
Dieses, sowie das obige Depot ist zufälligerweise am Berge Monj beim Dorfe Doborovac unweit von Gračanica im Bezirke Tuzla gefunden worden. Das Depot besteht aus folgenden Gegenständen: 3 Hacken (Abb. 1, 2, 6), 1 Lanze (Abb. 7), 1 Sichel (Abb. 3), 2 Halsbänder (Abb. 8, 9) und 33 Armspannen (Abb. 4, 5, 10).

Zur Bestimmung der Chronologie dieses Depots sind die Sichel und Hacke auf Abb. 2, die von ausgesprochenem Hallstatt B-typus sind, am charakteristischsten. Armspannen mit dem Ornament der schräg eingeschnittenen Linien verbinden es mit ähnlichen Armhängern, die in Tešanj bei Doboj gefunden wurden⁵⁵ und der Spätbronze angehören. Ähnlichkeit mit diesen weisen auch Armhängern aus dem Depot Bergheim bei Salzburg auf, das der jenen Periode der Urnenfelderkultur angehört, die Pittioni als Hallstatt B datierte⁶². Für Armhängern aus tordiertem Draht bestehen keine direkten Analogien mit Bosnien und der Herzegowina. Ornamente die in tordierter Form auftreten, sind sehr häufig an Halshängern von Glasinac aus der Phase IIIc, die der Hallstattzeit B Mitteleuropas entspricht⁵⁷.

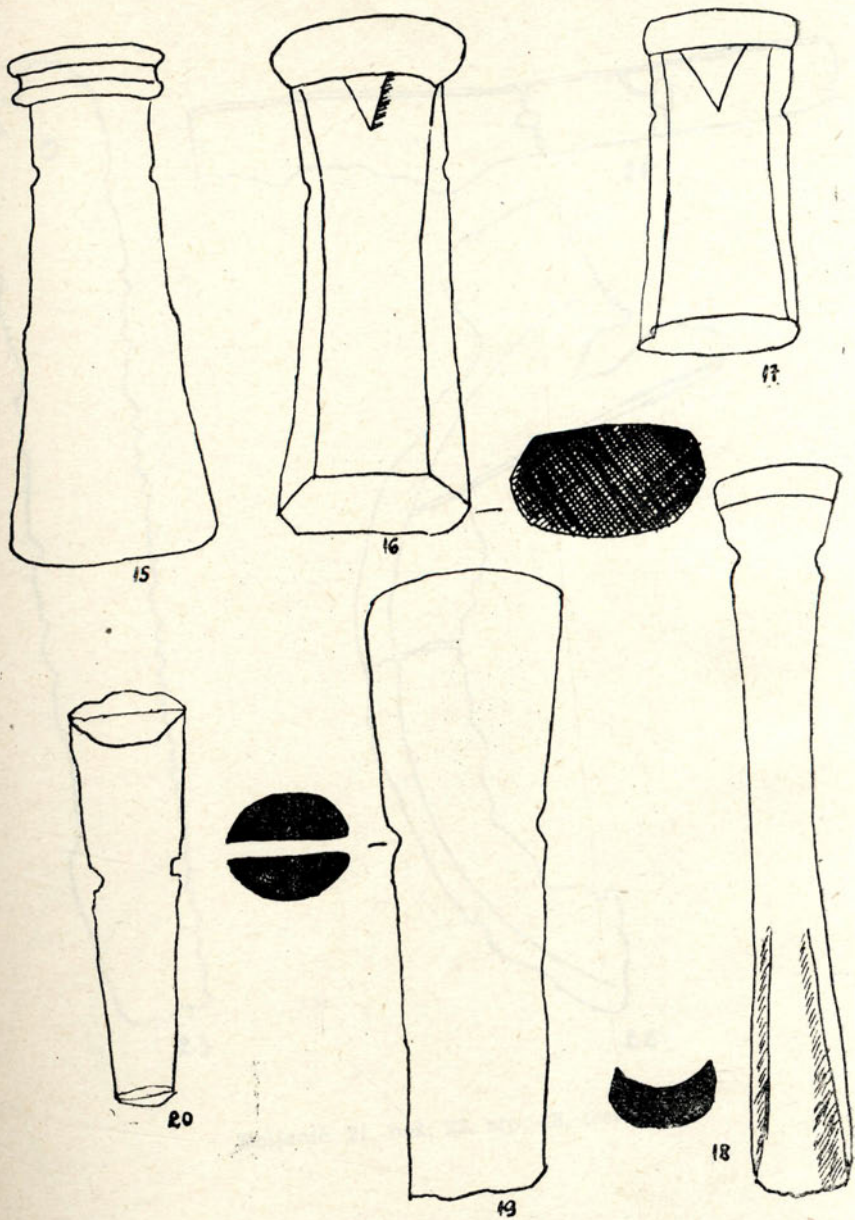
Das Depot ist in die Hallstatt B-periode datiert, und entsprechend jüngerer Tendenzen, die hier auftreten, können sie zur Hallstattphase B₁ gestellt werden.

Boljanić. 1, mač; 2—5, bodeži.

Boljanić. 6, bodeži; 7—14, sekire.

Boljanić. 15—17, sekire; 18, dleto; 19, 20, bronzani klinovi.

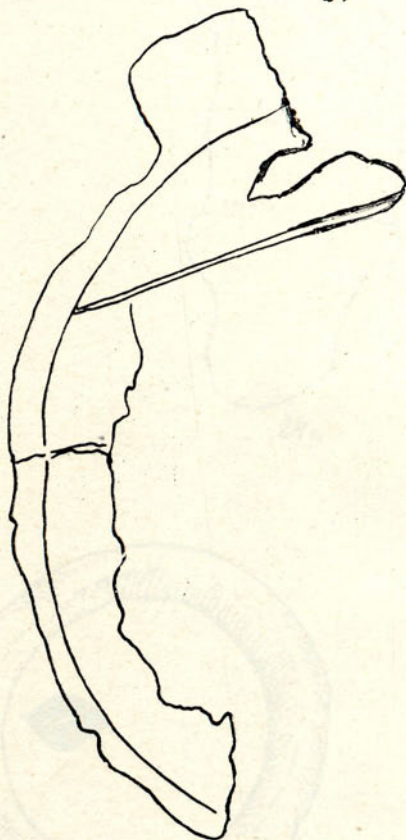

23

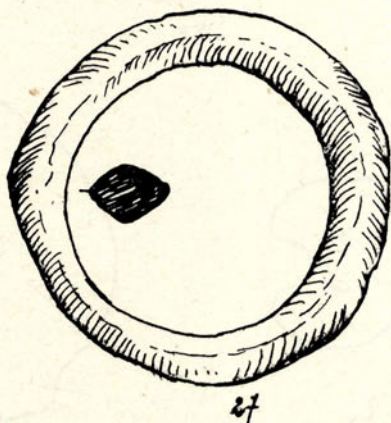
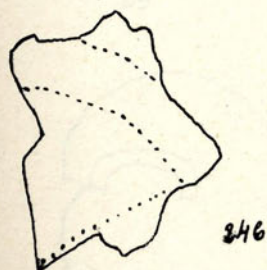
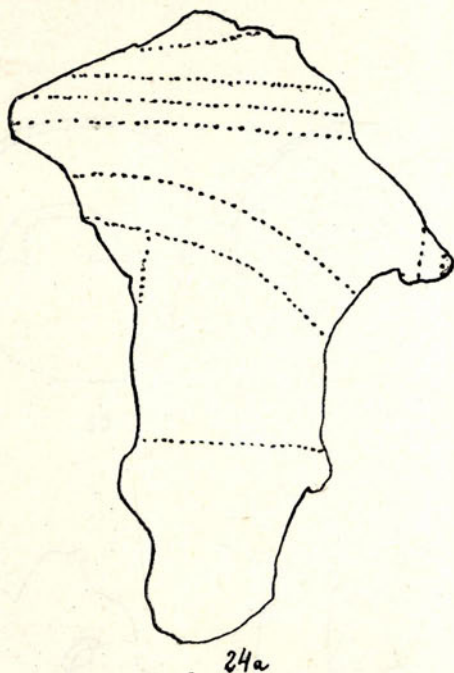
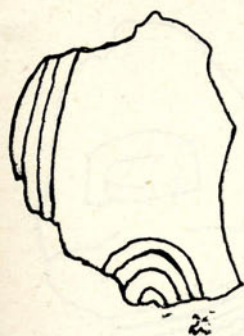

21

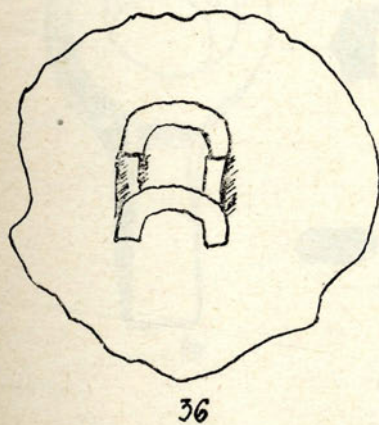
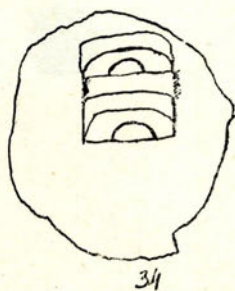
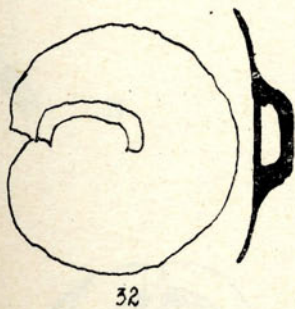
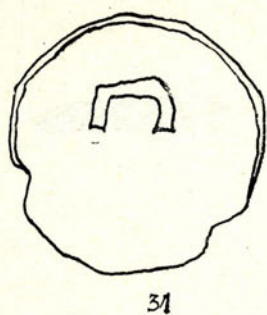
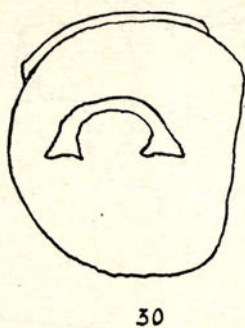
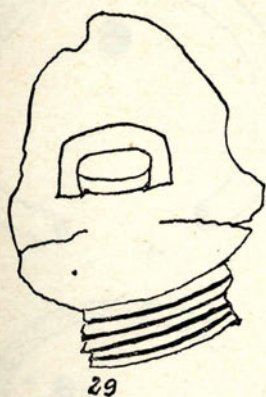

22

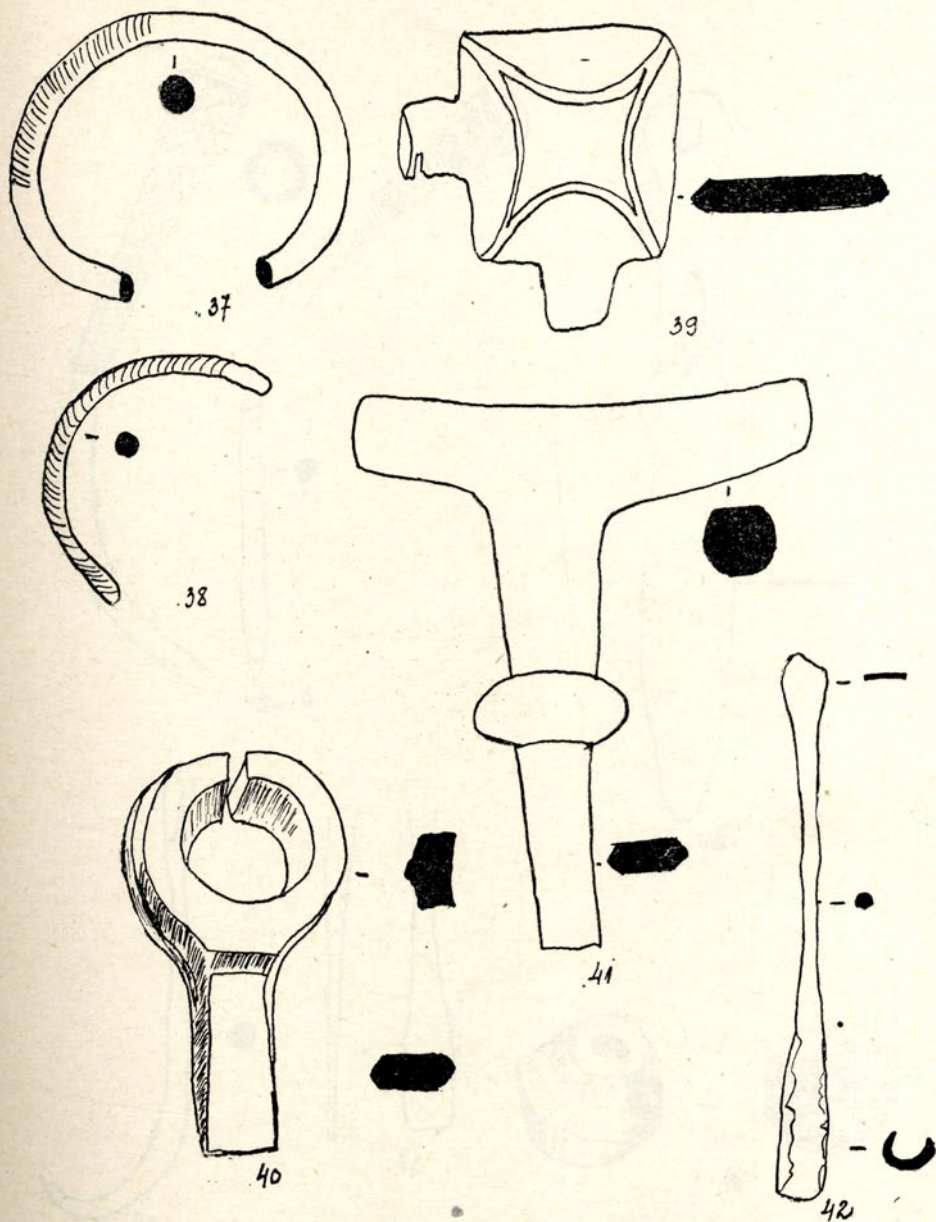
Boljanić. 21, nož; 22, srp; 23, testera.

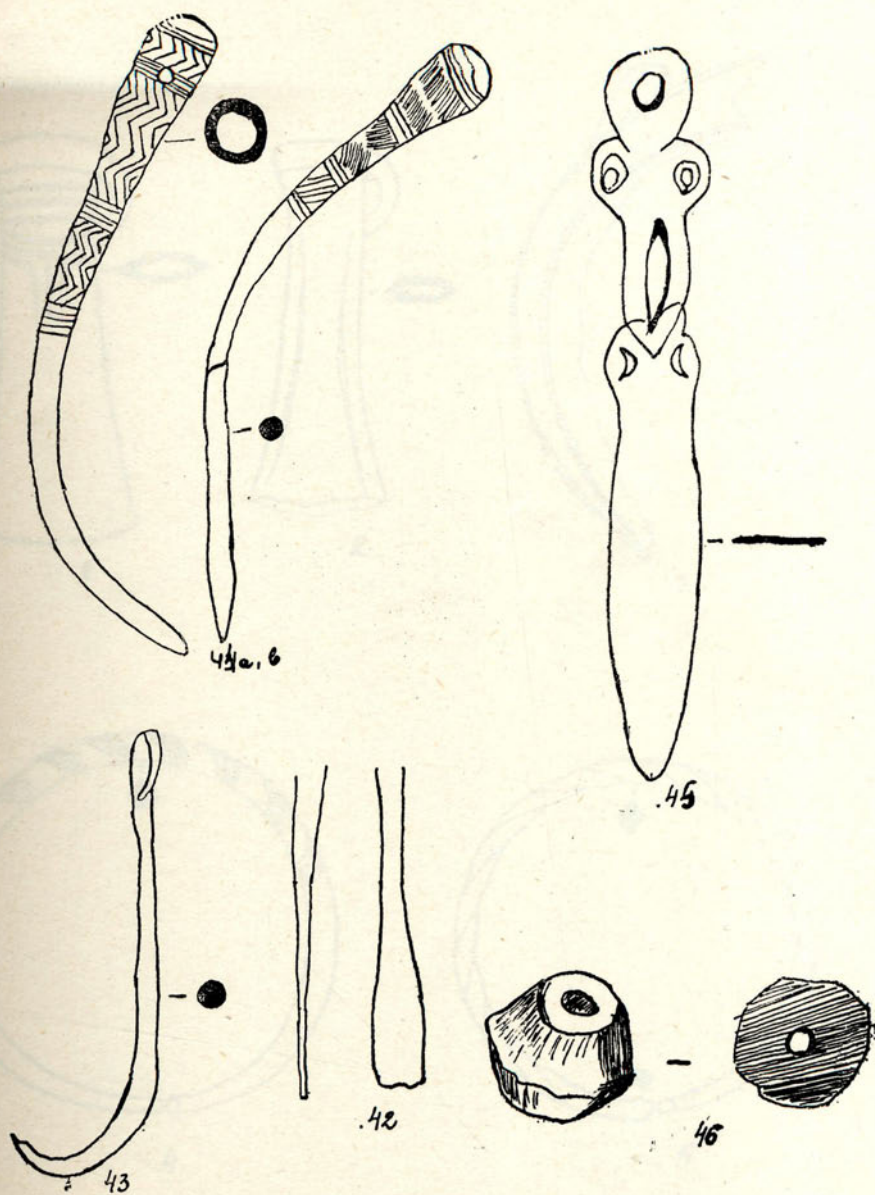
Boljanić. 24a, b, fragmenti bronzanog lima; 25, 26, fragmenti ukrasne ploče; 27, 28, kolutići.

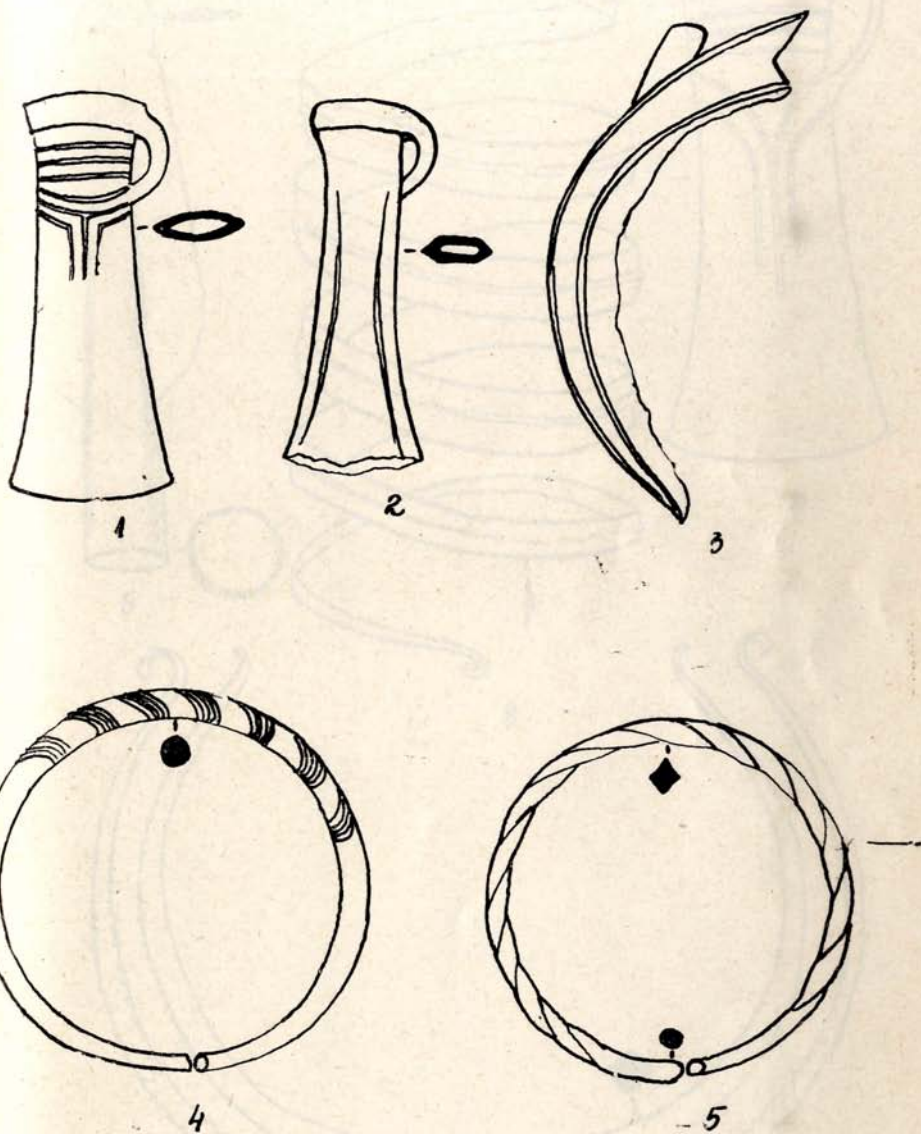
Boljanić. 29—35, dugmad; 36, falera.

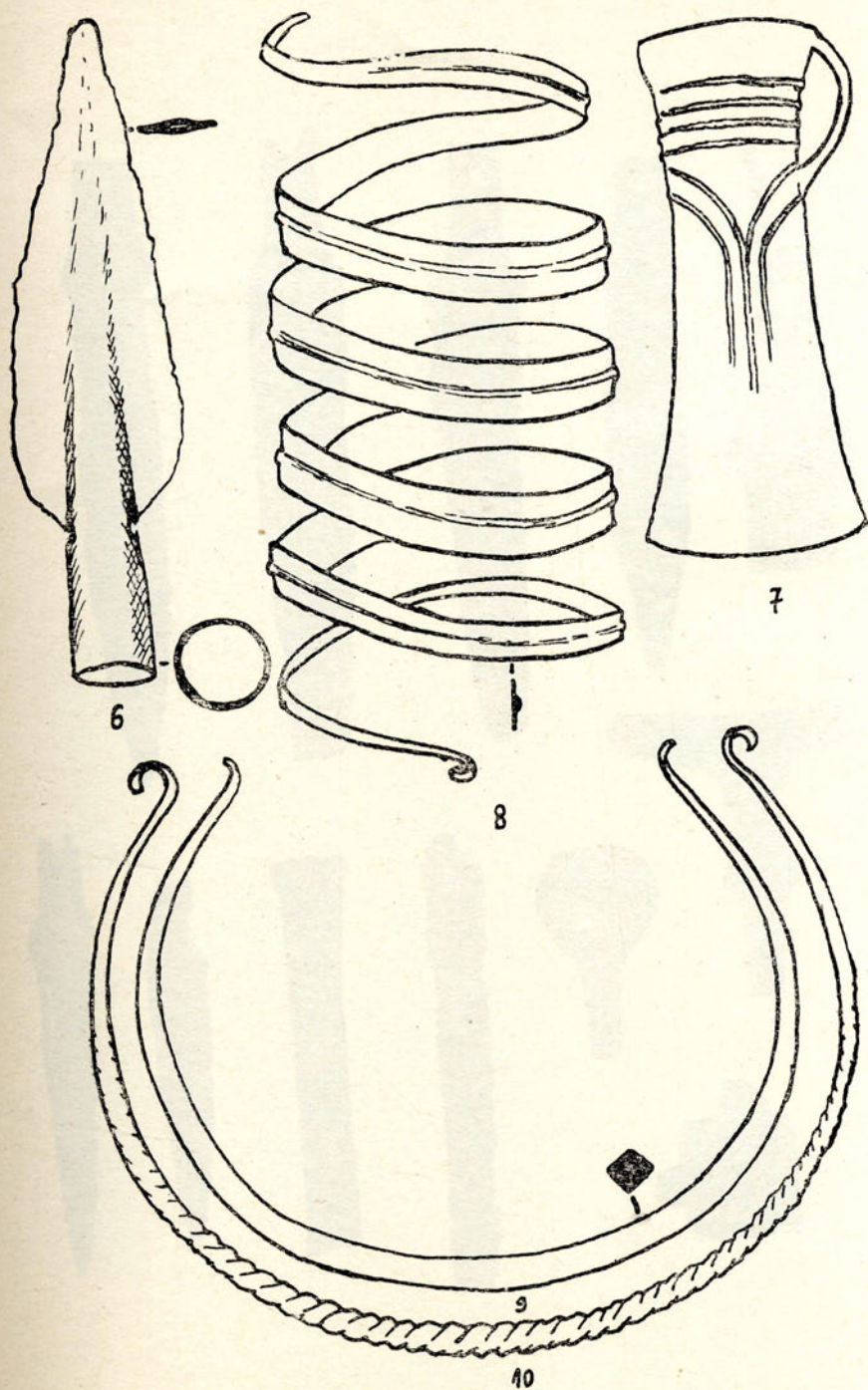
Boljanić. 37, 38, narukvica; 39—42, oruđe.

Boljanić. 42, alatka od bronzе; 43, udica; 44a, b, bronzani okovi; 45, lanceta; 46, perla od pečene zemlje.

Monj. 1, 2, sekire; 3, srp; 4, 5, narukvice

Monj. 6, koplje; 7, sekira; 8, narukvica; 9, 10, ogrlice.

Tabla I

Tabla II

Tabla III

47

48

Tabla IV

